UŞAK ARKEOLOJİ MÜZESİ'NDEKİ TÜRK DÖNEMİ KİTABELERİ VE MİMARİ PLASTİKLERİ

Türkan Acar*

Özet

Çalışmamız, Uşak Arkeoloji Müzesi'nde yer alan, Türk dönemi su yapılarına ilişkin kitabe ve mimari plastikleri içermektedir. Uşak, farklı tarihlerde çeşitli savaşlar ve yangınlar geçirmiş, bu nedenle, bazı anıtlar tahrip olmuş ya da tamamen ortadan kalkmıştır. Tanıtmaya çalıştığımız kitabeler ve mimari plastiklerin ait olduğu yapılar da bugün ayakta değildir. Uşak kent merkezinde eski kent dokusunun yavaş yavaş ortadan kalkması, çeşitli yapıların kentleşme ya da onarım adı altında yıkılması ya da yapılara malzeme ve form olarak yeni bir kimlik kazandırılması son yılların en vahim uygulamalarından biridir. Savaşlar, yangınlar ve zamanın etkisi ile yok olan yapılara ait kitabe ve mimari plastiklerin tanıtımlarının yapılması bir zamanlar tüm haşmetiyle ayakta olan bu yapılara tekrar hayat verecektir. Bu bağlamda kitabelerin transkripsiyonu verilerek hangi yapılara ait oldukları belirlenmiş, eserler çizimler ve fotoğraflarla birlikte tanıtılmıştır.

Anahtar kelimeler: Uşak, Uşak Arkeoloji Müzesi, çeşme, köprü, kitabe.

INSCRIPTION AND ARCHITECTURAL PLASTICS IN TURKISH PERIOD IN USAK ARCHEOLOGICAL MUSEUM

Abstract

Our study includes epitaphs and architectural plastics related to the Turkish Era artifacts that take place in Uşak Archeological Museum. Uşak underwent various wars and fires in different dates, some monuments fell into ruins or completely disappeared due to these negative conditions. The epitaphs and artifacts belonging to architectural plastics that we try to introduce do not stand still today. Disappearance of the texture of the historical city gradually, pulling down various artifacts under the name of urbanization or repair or providing the artifacts a new identity as materials and forms in central Uşak are the worst applications of the recent years. Introducing epitaphs and architectural plastics belonging to the artifacts that disappear by the effects of wars, fires and time will bring these artifacts, which stood still with all their glory once upon a time, into life again. In this respect the transcriptions of the epitaphs are provided and which artifacts they belong to have been determined, they are promoted with works of art, drawings and photographs.

Keywords: Uşak, Uşak Archeological Museum, fountain, bridge, inscription.

* Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, turkan.acar@usak.edu.tr

1. Giriş

Yapılan bilimsel araştırmalar ve kazılar sonucu, Uşak kentinin Prehistorik çağlardan günümüze kadar sürekli iskân edildiği anlaşılmaktadır. Bu araştırmalarda, kentte Flaviapolis ve Temenothyrai isimlerinin geçtiği çeşitli yazıtlar bulmuştur. Kent, MÖ 2000-1200 yılları arasında Hititlerin, MÖ 650 yıllına kadar Friglerin, daha sonra Persler tarafından ortadan kaldırılıncaya kadar da Lidyalıların egemenliğinde varlığını sürdürmüştür. MÖ IV. yüzyılda ortadan kaldırılan Pers İmparatorluğu'ndan sonra Uşak, Makedonyalıların eline geçmiştir. MÖ II. yüzyılın sonlarına doğru da, Uşak ve çevresi Romalıların hâkimiyetine girmiştir. Temenothyrai, Hristiyanlık döneminde piskoposluk merkezi olmuştur[1].

Malazgirt Savaşı ile Anadolu'ya yayılan Türkler, Batı Anadolu'nun iç kısımlarıyla birlikte Uşak ve çevresine de yerleşmişlerdir. Bölge, Selçuklular ve Bizanslılar arasında birkaç kez el değiştirmiştir. M. 1283 tarihinden itibaren Uşak ve çevresi Germiyanoğullarının hâkimiyetine girmiştir. Kaynaklarda Uşak'ın, H. 1451 tarihinde, Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı Kütahya'nın, bir kazası olduğu belirtilmektedir. XVI. yüzyılda Kütahya'ya bağlı bir kaza olan Uşak, XVII. , XVIII. ve XIX. yüzyıllarda da kaza konumunu korumuştur. M. 1867 ve M. 1849 yılında iki büyük yangın geçiren Uşak, XX. yüzyılın başlarında, M. 1907 yılında nahiyeye dönüştürülmüştür. Uşak, 29 Ağustos 1920 tarihinde Yunanlılar tarafından işgal edilmiş, Yunanlılar, Büyük Taarruz sonrasında geri çekilirken, kenti yakmıştır. Kent, Yunan işgalinden 1 Eylül 1922'de kurtulmuştur. Uşak, 9 Ocak 1953 tarihli ve 6129 sayılı kanunla, il olmuştur[2].

Yukarıda kısaca tarihine değindiğimiz Uşak, farklı tarihlerde çeşitli savaşlar ve yangınlar geçirmiş, bu nedenle bazı anıtlar tahrip olmuş ya da tamamen ortadan kalkmıştır[3]. İncelememiz kapsamında yer alan, Uşak Arkeoloji Müzesi'nde bulunan kitabeler ve mimari plastiklerin ait oldukları yapılar da bugün ayakta değildir. Bağış ya da kentteki çeşitli bölgelerde yapılmış kazı çalışmalarıyla bulunarak müzeye getirilen bu eserlerin transkripsiyonlarının yapılarak, ait oldukları yapıların belirlenmesi, bugün ayakta olmayan yapılara bir anlamda hayat verecektir. Kentin

[1]Türk Dönemi öncesi Uşak tarihi ve araştırmaları için bkz. F. V. J. Arundel (1834), ss. 104-118; L. Bas-W. H. Waddington (1870); K. Buresch (1898), ss. 161-167; T. Drew-Bear (1979), ss. 275-302; C. Taxier (1339), s. 273; E. Varinlioğlu (2001), ss. 167-176; O. Dengiz (1943), ss. 272-273, 296; Ü. İzmirligil (1975), ss. 41-42; H. Tümer (1971), ss. 7-14; K. İnce (2004), ss. 6-7.

[2]Uşak'ın Türk dönemi tarihi için bkz. Evliya Çelebi (1993), s. 511; İ. H. Uzunçarşılı (1932), ss. 10-69; H. Tümer (1971), ss. 15-28; T. Baykara (1979), ss. 8-9; K. İnce (2004), ss. 7-10; M. A. Erdoğru (2001), ss. 187-200; Y. Sayan (1997), ss. 9-10; A. O. Uysal (2006), ss. 14, 34, 42, 44; M. Ç. Varlık (1974), ss. 69-80.

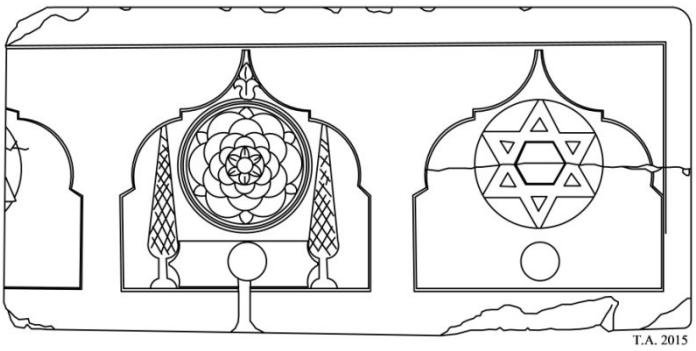
[3]Uşak'taki doğal afetler, yangılar, hastalıklar için bkz. H. Tümer (1971), s. 144; G. Güneş (2001), ss. 275-280; Y. Sayan (2001), s. 451. Kaynaklarda 1890'lı yılların başlarında Uşak'ta 2 hamam, 45 çeşme olduğu belirtilmektedir. Bkz. G. Güneş (2001), s. 276.

kültürel mirası olan, bir köprünün ya da çeşmenin üzerinde duran ve banisine ait bilgiler içeren bu kitabeler, birer tarihi belge özelliği taşımaktadır.

Çalışmamızda[4] öncelikle mimari plastiklerin ve kitabelerin çizimleri ile birlikte tanıtımları yapılacaktır. Bir sonraki aşamada daha önce yayınlanmış yayınlarda verilen bilgilere değinilecektir. Sonuç bölümünde ise eserlerin bugünkü durumları ile kaynaklardaki tartışmaya açık hususlar üzerinde durulacaktır.

2. Katalog

2. 1: Uşak Arkeoloji Müzesi'nde, 1.29.87 envanter numaralı mermer blok taş, müze envanter fişindeki bilgilere göre, 25.02.1987 tarihinde müzeye getirilmiştir. Çeşmede ayna taşı olarak kullanıldığı düşünülen parça, 150,5X71,5 cm ebatlarında, üstten 20-28 cm, sağ yandan 24 cm, sol yandan 24,5 cm kalınlığındadır. Ayna taşının alt kısmında, iki lüle yuvası bulunmaktadır. Ayna taşının ön yüzeyi, ikisi tam biri yarım şekilde verilmiş köşeleri pahlı sivri kemerli çökertmelerle hareketlendirilmiştir. Kemerlerden ortadakinin içerisinde, iki yanında birer selvi bulunan bir gülbezek motifi yer almaktadır. Gülbezeğin altında köşeleri pahlı yatay dikdörtgen bir pano, panonun ortasında da daire şeklinde lüle yuvası bulunmaktadır. Gülbezeğin üst kısmı, kemerin tepe noktasının içi, bir palmet motifi ile son bulmaktadır. Sağdaki kemer içerisinde ise altı kollu yıldız motifi (Mühr-ü Süleyman motifi) yer almaktadır. Aynı süsleme, bezeme yarım kesilse de, soldaki yarım kemerde de tekrar ediyor şeklindedir. Mermer parça üzerinde yüzeyde aşınmalar, çatlaklar ve kopmalar gözlenmektedir (Çizim 1, Fotoğraf 1).

Çizim 1: Uşak Arkeoloji Müzesi Envanter No:1.29.87 (Çizim: T. Acar).

[4]Bu çalışma, 2015 yılında Uşak Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Birimi Koordinatörlüğü tarafından kabul edilen "Uşak'taki Su Mimarisi" adlı proje çalışmasından üretilmiştir (**Proje No: 2015/SOSB002**).

Yazar, Uşak Arkeoloji Müzesi'ndeki eserleri incelememiz konusunda gerekli izni ve kolaylığı sağlayan eski Müze Müdürü Sayın Sabiha Pazarcı ile tüm müze görevlilerine minnettardır.

Fotoğraf 1: Uşak Arkeoloji Müzesi Envanter No:1.29.87.

2. 2: Uşak Arkeoloji Müzesi yakınlarında yapılan kazının hafriyatından çıkan bir diğer ayna taşı[5], form ve bezeme repertuarı olarak Uşak Arkeoloji Müzesi'ndeki 1.29.87 envanter numaralı ayna taşını tekrarlamaktadır. Taşın ebatları 165X85 cm, kalınlığı ise üsten 14 cm, sol yandan 16 cm dir. Ayna taşının ön yüzeyinde köşeleri pahlı üç sivri kemer vardır. Sağdaki kemer tam değildir, kemerin sağ kolu verilmemiştir. Ortadaki kemerin içerisinde altı kollu yıldız motifi (Mühr-ü Süleyman motifi), yandaki kemerler içerisinde ise iki yanında birer selvi bulunan bir gülbezek motifi yer almaktadır. Her üç kemerde, bezemelerin altında birer lüle yuvası açılmıştır. Bu ayna taşının üst kısmında köşeleri pahlanmış yatay dikdörtgen kartuş içerisinde kitabe bulunmaktadır. Ayna taşında, özellikle sol kısımda, büyük bir bölüm kopmuştur. Sağ taraftaki kitabenin bir kısmı da tahrip olmuştur. Mermer üzerine kabartma tekniğinde verilmiş kitabe iki satırdır (Çizim 2, Fotoğraf 2). Kitabenin Arapça ve Latin harfleriyle yazılışı şöyledir:

تجرى المإ حقى فى السبيل

حعزه عين الماء السلسبيل سنه ١١٦٥

[5]Müze envanter fişinde kazının hangi tarihte yapıldığına ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır.

"….Tecrî'l-mâu Hakkî fî's-sebîl

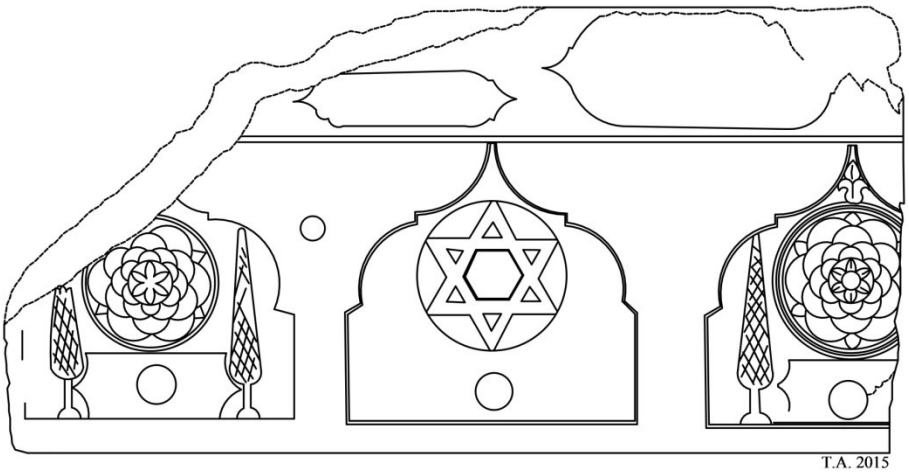
Hazihi aynü'l- mâi's-selsebîl sene 1165"[6]

Soldaki kitabe kartuşu tek satırdan oluşmaktadır. Mermer üzerine kabartma tekniğinde verilmiş yazının Arapça ve Latin harfleriyle yazılışı şöyledir:

صاحبالخيرات والحسنات عثمان

"Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Osman"

Kitabesine göre çeşme, H. 1165/M. 1751-52 yılında Osman tarafından inşa edilmiştir.

Çizim 2: Uşak Arkeoloji Müzesi. Ayna Taşı (Çizim: T. Acar).

[6]Yazar kitabenin okunmasında katkı sağlayan Sayın Prof. Dr. Sedat BAYRAKAL, Sayın Emekli Öğr. Gör. Aydoğan DEMİR, Sayın Yrd. Doç. Dr. Hikmet GÜLTEKİN, Sayın Yrd. Doç. Dr. Ayşe GÜLTEKİN, Sayın Yrd. Doç. Dr. Günnur AYDOĞDU ve Sayın Yrd. Doç. Dr. Mahmut AVCI'ya minnettardır.

Fotoğraf 2: Uşak Arkeoloji Müzesi. Ayna Taşı.

2.3: Uşak Arkeoloji Müzesi'nin bahçesinde yer alan çeşme kitabesi, 119X95 cm ebatlarındadır. Kitabe, mermer üzerine kabartma tekniğindedir. Beş satırdan meydana gelen kitabe metni Osmanlıca harflerle verilmiştir. Metin, tepe noktasında bir fiyonkla birleşen, kıvrım dallardan meydana gelen bir bitkisel bezeme ile taçlandırılmıştır. Mermer eser üzerinde yüzeyde aşınmalar ve kopmalar gözlenmektedir (Çizim 3, Fotoğraf 3). Kitabenin Arapça harflerle ve Latin harfleri ile yazılışı şöyledir:

١٢٨١

صاحب الحيرات جون پدر زادھ حاجی

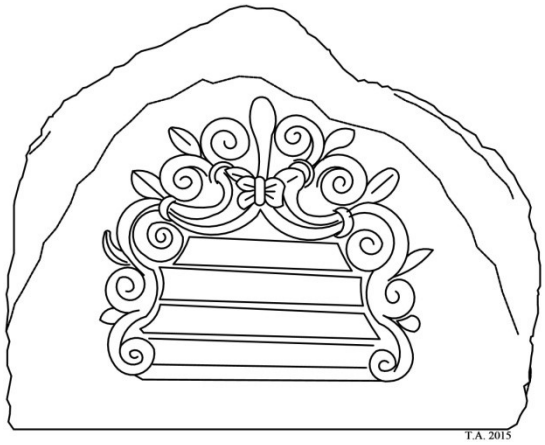
محمد اغا دلی اعیان اولدی دلیل ھبیل زادھ

اسماعیل اغااولدی سبب تعمیرینه پدر زادھ

حاجی احمد اغااولدی سبب سنه ١٣١٧

"1281
Sâhibü'l-hayrât çün Peder-zâde Hacı[7]
Mehmed Ağa deli ayan oldu delil Hebil-zâde[8]
İsmail Ağa oldu sebeb-i tamirine Peder-zâde[9]
Hacı Ahmed Ağa oldu sebeb sene 1317[10]"

Kitabe metnine göre H. 1281 yılında *Peder-zâde Hacı Mehmed Ağa* tarafından inşa edilen çeşme, H. 1317 yılında *Peder-zâde Hacı Ahmed Ağa* tarafından tamir edilmiştir.

[7]Bu satır H. Tümer (1971), s. 117 ve K. İnce (2004), s. 100'de *Sahibü-ül-hayrat çün Pederzade Hacı Mehmet Ağa* şeklinde okunmuştur.

[8]Bu satır H. Tümer (1971), s. 117 ve K. İnce (2004), s. 100'de *Deli Ayen oldu delil Hebilzade*; M. Z. Yıldırım (2011), s. 1329'da *Mehmed Ağalar a'yân oldu delîl Hebil-zâde* şeklinde okunmuştur.

[9]Bu satır H. Tümer (1971), s. 117 ve K. İnce (2004), s. 100'de *İsmail Ağa oldu sebeb, tamirine* şeklinde okunmuştur.

[10]Bu satır H. Tümer (1971), s. 117 ve K. İnce (2004), s. 100'de *Pederzade Hacı Ahmet Ağa oldu sebeb* şeklinde okunmuştur.

Çizim 3-Fotoğraf 3: Uşak Arkeoloji Müzesi. Çeşme Kitabesi (Çizim: T. Acar).

2.4: Müzenin bahçesindeki bir diğer kitabe, 69X44 cm ebatlarında, mermer üzerine kazıma tekniğindedir. Kitabede, birbirine paralel yatay ve dikey ikişer çizgi ile iki bölüm oluşturulmuştur. Sağdaki bölümde tarih, soldaki bölümde ise 4 satırdan meydana gelen metin kısmı bulunmaktadır (Fotoğraf 4). Kitabenin Arapça harflerle ve Latin harfleri ile yazılışı şöyledir:

Sağ kısmı:

سنه ١٢٧٧

Sol kısmı:

ماشاءالله

صاحب الحيرات والحسنات

صاحب و مالك حافظ

مرمرى مصطفى چالق والحليله سى

Sağ kısmı: “Sene 1277”

Sol Kısım: “Mâşâllah

Sâhibü’l-hayrât ve’l-hasenât

Sâhip ve maliki hafız

Mermerî Mustafa Çalık ve’l-halîlesi”

Kitabesine göre yapı, H. 1277 yılında Mermerci Mustafa Çalık ve zevcesi tarafından yapılmıştır. Kitabede herhangi bir yapı adı belirtilmemiştir. "Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât" kalıbı genellikle çeşme, köprü gibi hayır yapılarında kullanılan ibaredir. Muhtemelen bu kitabe de bir hayır yapısına ait idi.

Fotoğraf 4: Uşak Arkeoloji Müzesi'ndeki kitabe.

2.5: Uşak Arkeoloji Müzesi 7.1.75 envanter numaralı eser, müze envanter fişine çeşme kitabesi olarak kaydedilmiştir. 21.05.1975 tarihinde Cevdet Çamören'den satın alınmıştır. Müzenin bahçesinde yer alan kitabe, bir köprü kitabesidir. Kitabe, 66X53 cm ebatlarındadır. Kitabe devşirme bir taşın ön yüzüne işlenmiştir. Yazı kabartma tekniğindedir. Üç satır altı bölümden oluşan metin, köşeleri pahlı kartuşlar içerisine yerleştirilmiştir. Metin kenger yapraklarından meydana gelen bir tepelikle son bulmaktadır. Kitabenin sağ kısmı çimento içerikli harç tabakası nedeniyle okunamamaktadır (Çizim 4, Fotoğraf 5-6). Kitabenin Arapça harflerle ve Latin harfleri ile yazılışı şöyledir:

..... بولدی بو جسر همت طریق اوزره / دلیل اولدی حسین اغا بو وقفه تولیت اوزره

..... صراط مستقیم اوزره / عفو قلسون زنوبونی خداسی هم جزا اوزره

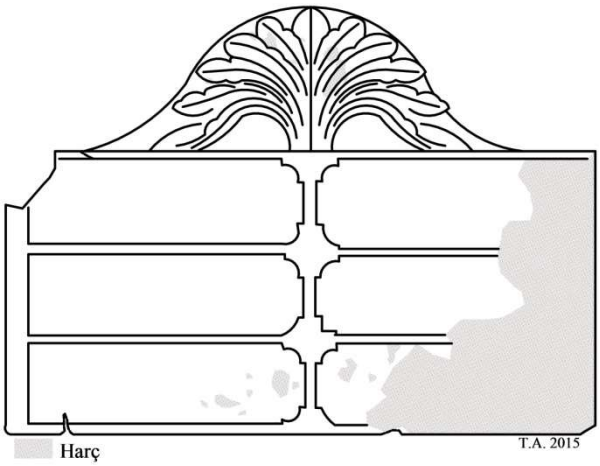
..... اوزره / ماشاءالله کان سنه ۱۲۸۵

"(?…..)[11]…… buldu bu cisr-i himmet tarîk üzere / Delîl oldu Hüseyin Ağa bu vakfa tevliyet üzere[12]

(?…..)[13] ……sırât-ı müstakîm üzere / Afv kılsun zünûbunu Hüdâsı[14] hem ceza üzere

(?…..)[15] …… üzere / Mâşâllah-ü kâne sene 1285"

Kitabesine göre köprü H. 1285/M. M. 1868-69 yılında Hüseyin Ağa tarafından inşa ettirilmiştir.

Çizim 4: Uşak Arkeoloji Müzesi. 7.1.75 Envanter Numaralı köprü kitabesi (Çizim: T. Acar).

[11]Harç nedeniyle okunamayan kısım H. Tümer (1971), s. 215'te ve K. İnce (2004), s. 97'de *Biavnillâh hitam* şeklinde okunmuştur.

[12]Cisr: Köprü. F. Devellioğlu (2001), s. 144.

[13]Harç nedeniyle okunamayan kısım H. Tümer (1971), s. 215'te ve K. İnce (2004), s. 97'de *Ola şefi' Resulümüz* şeklinde okunmuştur.

[14]H. Tümer (1971), s. 215'te ve K. İnce (2004), s. 97'de *Hudâ isi* şeklinde okunmuştur.

[15]Harç nedeniyle okunamayan kısım H. Tümer (1971), s. 215'te ve K. İnce (2004), s. 97'de *(...) dest-i kemaliyle beş ayak bir ayak* şeklinde okunmuştur.

Fotoğraf 5-6: Uşak Arkeoloji Müzesi. 7.1.75 Envanter Numaralı köprü kitabesinin ön ve arka yüzü.

2. Sonuç ve Tartışma

Yukarıda tanıtmaya çalıştığımız kitabe ve mimari plastikler, köprü ve çeşmelere ait bölümlerdir. Bugün bu eserler mevcut değildir. Eserlerden gelen verilerle ve aşağıda vermeye çalıştığımız kaynaklardaki bilgiler karşılaştırılarak eserlerin hangi yapıya ait olabileceği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Uşak'taki Türk dönemi eserleri ile ilgili en eski çalışmalardan biri H. Tümer (Tümer, 1971) tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada Uşak, tarihi, coğrafyası, mimarisi ve kültürel değerleri ile tanıtılmıştır. Uşak ile ilgili kapsamlı bir diğer çalışma K. İnce'ye (İnce, 2004) aittir. Bu çalışmada da Uşak kent merkezinde yer alan Türk dönemi eserlerinin büyük bir kısmı çizim ve fotoğraflarla desteklenerek tanıtılmıştır. Son yıllarda Uşak'taki tarihi değerlerin ele alındığı bir çalışma da Uşak Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir (Uşak Yapı Envanteri, 2007).

Uşak merkez ve köylerinde su yapılarına ait pek çok eser yer almaktadır. Bu eserlerden bazıları yıkılmış, bazılarının ise kitabeleri yerlerinden sökülmüştür. Haşim Tümer'in çalışmasında şehirde yüz altmışın üzerinde çeşme olduğuna değinilmiş ve şehir merkezinde yer alan on bir çeşme kitabeleriyle tanıtılmıştır (Tümer, 1971, ss. 113-124). Tümer, çalışmasında su yapıları olarak ayrıca 5 hamam, Türk dönemine ait 6 köprü ile kaplıcalara da değinmiştir (Tümer, 1971, ss. 134-137, 210-217, 141-143).

Kasım İnce'nin çalışmasında şehir merkezinde yer alan ve bugün ayakta olan 23 çeşme incelenmiştir (İnce: 2004, 69-83). İnce, bugün ayakta olmayan, kaynak taramasında tespit ettiği 9 çeşmeyi de çalışmasına eklemiştir (İnce: 2004, 98-101). Ayrıca ayakta olan 1 köprü ve 2 hamam; kaynaklardan yola çıkarak tanıttığı bugün ayakta olmayan 2 köprü ve 3 hamamdan da bahsetmektedir (İnce, 2004, ss. 65-67, 96-98).

Uşak Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün çalışmasında ise 22'si merkezde, 20'si merkeze bağlı köylerde, 7'si Banaz İlçesi'nde, 2'si Eşme İlçesi'nde, 10'u Karahallı İlçesi'nde, 12'si Sivaslı İlçesi'nde ve 8'i Ulubey'de olmak üzere 81 çeşme ele alınmıştır (Uşak, 2007, ss. 228-208). Çalışmada 9 köprü, 2 hamam ve bir kaplıca da bulunmaktadır (Uşak, 2007, ss. 309-317, 321-22, 327).

Uşak'taki 2014 yılı çalışmalarımızda[16] il merkezine bağlı 90 köy taranmış ve bu köylerde 62 çeşme, 12 köprü, 2 çamaşırhane, 1 kaplıca tespit edilmiştir. Ulubey İlçesi'ne bağlı sadece 16 köye gidilebilmiş ve 5 çeşme ile 2 köprü belirlenmiştir. İl merkezinde 9 mahalledeki yapılar incelenmiş, 14 çeşme ve 1 hamam çalışılabilmiştir. 2015 yılı çalışmalarında merkezde yer alan 19 çeşme de incelenerek çalışmaya eklenmiştir. Kent merkezinde yapmış olduğumuz çalışmalarda bugün ayakta olan 33 çeşmeden 8'inde kitabe bulunurken[17], 25'inde[18] bugün kitabe yoktur. Uşak Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün çalışması günümüze en yakın tarihli bir çalışma olmasına rağmen, bu kaynakta yer alan çeşmelere ait bazı kitabeler de son birkaç yıl içerisinde yok olmuştur[19].

---

[16]"Uşak İli ve İlçeleri Türk Dönemi Yüzey Araştırması", adlı çalışma, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 140061 sayı ve 17.07.2014 tarihli izniyle, Uşak Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Başkanı Sayın Prof. Dr. Sedat BAYRAKAL tarafından yürütülmektedir. Projenin su mimarisi ile ilgili kısmı, dipnot 5'te de belirtildiği gibi Uşak Üniversitesi tarafından desteklenen projeyle devam etmektedir.

[17]Kitabesi olan çeşmeler: Cimcim Çeşmesi, Ali Ağa Çeşmesi, Sofular Çeşmesi, Celep Çeşmesi, Eyricebucak Çeşmesi, Hebil Çeşmesi, Işık Sokak Çeşmesi (kitabe çok kötü durumdadır, sıva ve boya tabakaları nedeniyle okunamamaktadır) ve Şehitler Mezarlığı Çeşmesi.

[18]Uşak merkezde yer alan Boyalı Sokak Çeşmesi, Deveci Çeşmesi ve Gediz Uluyolu Çeşmesi'nin kitabeleri yakın bir tarihe kadar yerlerindedir. Ancak bugün bu eserlerin kitabelerin akıbeti bilinmemektedir. Kitabeler için bkz. Uşak (2007), ss. 231, 235, 238; İnce K. (2004), ss.71, 73.

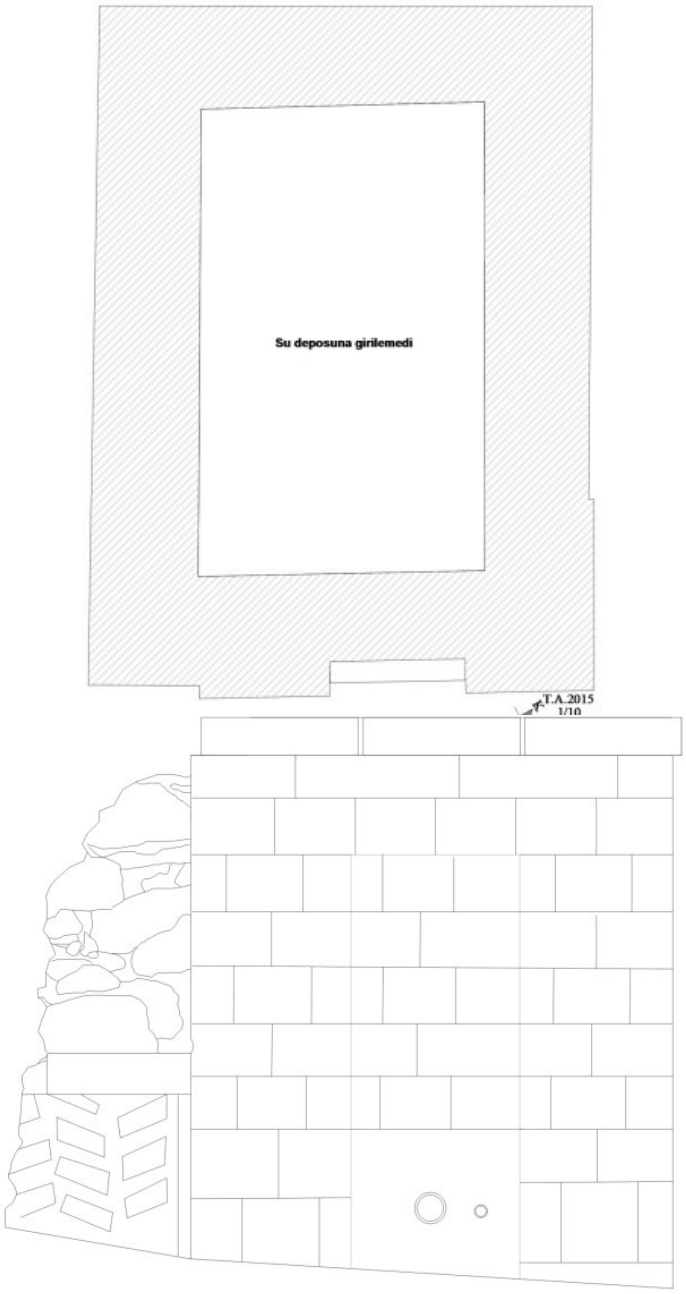
[19]Boyalı Sokak Çeşmesi, Deveci Çeşmesi ve Gediz Uluyolu Çeşmesi'nde bugün kitabe yoktur. Kitabe metinleri ve fotoğrafları için bkz. Uşak: 2007, ss. 231, 235, 238. Ayrıca Ortaköy Kabaca Mevkii'nde yer alan Aslanlı Çeşme'de yer alan karşılıklı iki aslan/geyik figürü bulunan blok taş yerinden sökülmüştür. Daha önce üçgen

Yukarıda kısaca değindiğimiz çalışmalarda yer alan su yapıları bugün işlevsizlikten, zaman, doğa ve insanların sebep oldukları tahribatlarla gün geçtikçe yok olmaya başlamıştır. Çalışmamızda öncül olan düşünce, ilk aşamada bu eserlerin tespitinin yapılıp korunmaları yönünde dikkat çekilmesi için altlık oluşturmaktır. Arazi çalışmaları ile başladığımız tespitlerin bir diğer aşaması, müzede yer alan ve bugün ayakta olmayan yapılara ait kitabe ve mimari plastiklerin tanıtılmasıdır.

Katalog bölümünde 2. 1 numarayla tanıttığımız çeşme kitabesi, **Kaleardı Çeşmesi**'ne aittir (Fotoğraf 3). Kitabe metnine göre **H. 1281/M. 1864-65** yılında *Peder-zâde Hacı Mehmed Ağa* tarafından inşa edilen çeşme, **R. 1317/M. 1901-02** yılında *Peder-zâde Hacı Ahmed Ağa* tarafından tamir edilmiştir. Yapı H. Tümer ve K. İnce tarafından **Kale Ardı Çeşmesi** (Tümer, 1971, ss. 117-118; İnce, 2004, s. 100) şeklinde adlandırılarak tanıtılmıştır. Yapı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Envanter Fişi'nde de **Kaleardı Çeşmesi** olarak yer almaktadır. Hem kaynaklarda hem de envanter fişinde yapının kitabesi verilmiştir. Kaleardı Çeşmesi M.Z. Yıldırım tarafından da **Hebil-zâde Çeşmesi** şeklinde tanıtılmıştır (Yıldırım, 2011, s. 1329). Yıldırım, çalışmasında yayınladığı kitabeleri yerinde görmemiş, verdiği kitabe metinlerini Hüsnü Kâzım Ersoy'un notlarına dayandırmaktadır. Kaleardı Çeşmesi'ni de diğer kitabelerde olduğu şekilde herhangi bir konum belirtmeden: *Furun Karşısında*, demiş ve yapı hakkında bilgi vermeden sadece kitabesini yayınlamıştır.

Kaleardı Çeşmesi bugün form ve malzeme olarak tamamen değişmiştir (Çizim 5-6, Fotoğraf 7-8). Muhtemelen bu onarımlar sırasında kitabe yerinden sökülmüş ve müzeye getirilmiş olmalıdır.

alınlığın tepe noktasında herhangi bir bezeme yok iken bugün daire bir form içerisinde çiçek motifi bulunan bir devşirme parça eklenmiştir. Çeşmenin eski fotoğrafı için bkz. Uşak: 2007, s. 253.

Çizim 5-6: Kaleardı Çeşmesi. Plan ve cephe (Çizim: T. Acar).

Fotoğraf 7-8: Kaleardı Çeşmesi.

Katalog kısmında 2. 5 numarasıyla tanıtmaya çalıştığımız kitabe, bir köprü kitabesidir (Fotoğraf 5-6). Kitabesine göre köprü, **H. 1285/M. 1868-69** yılında **Hüseyin Ağa**[20] tarafından inşa ettirilmiştir. Kitabe müze tarafından 21.05.1975 tarihinde Cevdet Çamören'den satın alınmıştır. Kitabenin bugün hangi köprüye ait olduğu tartışmaya açıktır. Müzenin envanter fişinde çeşme kitabesi şeklinde işlenen eser, kaynaklarda farklı yapılara ait olarak verilmiştir.

H. Tümer çalışmasında kitabenin Mustafa Sedaroğlu'nun helvacı dükkanının duvarında olduğunu görmüş ve kitabenin iki gözlü **Halı Pazarı Köprüsü**'ne ait olduğunu belirtmektedir. Çalışmada Halı Pazarı köprülerinden birinin Hacı Gedik Hanı'nı geçer geçmez derenin üzerinde yer alan tek gözlü bir köprü olduğu ve bu köprünün kitabesinin olmadığı, çalışmamıza konu olan kitabenin de bu köprünün 100

[20]Kitabede adı geçen Hüseyin Ağa, Hacı Osmanoğulları ailesinin dip dedesidir. Tümer (1971), s. 215, dpn. 5.

metre kadar güneyindeki ikinci köprüye ait olduğu ileri sürülmüştür (Tümer, 1971, ss. 215-216).

K. İnce çalışmasında kitabeyi **Buğday Pazarı (Buğdaylı) Köprüsü**'nün kitabesi şeklinde yayınlamıştır. Köprü çalışmada, *kaynaklarda adı geçen eserler*, bölümünde yer almaktadır. Araştırmacı hem yapıyı hem de kitabeyi kaynaklardaki bilgilere göre yayınlamıştır (İnce, 2004, s. 97).

C. Çulpan çalışmasında **Halı Pazarı Köprüsü**'nü M. 1550 yılına, **Buğday Pazarı Köprüsü**'nü Uşak İl Yıllığı, 1967'ye göre M. 1600'e tarihlemektedir (Çulpan, 2002, ss. 224, 226).

G. Tunç, Dokuzsele Deresi üzerinde kitabesi olan tek köprünün *Hacıosmanoğlu Hüseyin Ağa* tarafından yaptırılan **Buğdaylı (Buğdaypazarı) Köprüsü** olduğunu belirtmektedir. Araştırmacı, köprüyü Çulpan gibi M. 1600 yılına tarihlemektedir (Tunç, 1978, s. 38).

Sonuç olarak, bugün, Halı Pazarı ve Buğday Pazarı köprülerini görmek mümkün değildir. Kaynaklarda Halı Pazarı Köprüsü'nün 1973 yılına kadar kullanıldığı, sonradan üzerinin kapatıldığı belirtilmektedir[21]. Köprüye ait kitabe yukarıda da değinildiği üzere bir dönem bir dükkanın duvarına yerleştirilmiş[22], daha sonra da müzeye getirilmiştir. Kitabe metni içerisinde köprünün adının geçmemesi ve farklı kaynakta iki farklı yapı isminin verilmesi çelişkiye açık bir durum yaratmaktadır. Bizde, Tunç gibi **Hüseyin Ağa** tarafından, M. 1868-69 yılında inşa ettirilen, köprünün **Buğdaylı (Buğday Pazarı) Köprüsü**'ne ait olduğu düşüncesindeyiz.

Uşak kent merkezinde eski kent dokusunun yavaş yavaş ortadan kalkması, çeşitli yapıların kentleşme ya da onarım adı altında yıkılması ya da malzeme ve form olarak yeni bir kimlik kazandırılması son yılların en vahim uygulamalarından biridir. Savaşlar, yangınlar ve zamanın etkisi ile yok olan yapılara ait kitabe ve mimari plastiklerin tanıtımlarının yapılması bir zamanlar tüm haşmetiyle ayakta olan bu yapılara tekrar hayat verecektir. Uşak Belediyesi'nin mülkiyetinde olan Kaleardı Çeşmesi'nin rölöve-restitüsyon-restorasyon projeleri hazırlanmaktadır. Bu çalışma kapsamında kitabenin ait olduğu yapıya tekrar yerleştirilmesi, konuyla ilgili kuruma bir öneri olarak sunulabilinir. Buğdaylı Köprüsü, bugün mevcut yol kodunun yükselmesi ile görülemediğinden, köprünün kitabesinin yerine konması bu aşamada mümkün görülmemektedir. Kitabe levhası üzerindeki harç tabakası temizlendikten sonra gerekli bilgilerle birlikte müzede teşhir edilmesi bir kültür mirasımızın bir bakıma canlanmasını sağlayacaktır.

---

[21]Uşak İl Yıllığı, 1973, s. 205; K. İnce (2004), s. 96.

[22]Mustafa Serdaroğlu'nun dükkanının da bulunduğu Vakıflara ait bu dükkanlar, 1960-65 yıllarında şahıslara satılmış, 1979-82 yıllarında belediye tarafından istimlak edilerek yıkılmıştır. Bkz. K. İnce (2004), s. 97, dpn.285.

3. Kaynaklar

Arundell, F.V.J. (1834). *Discoveries in Asia Minor*. Georg Olms Verlag 1975, Hildesheim, New York (Nachdruck der Ausgabe London 1834).

Baykara, T. (1979). Uşak Hakkında. *Uşak Halk Eğitimi Dergisi*, I (VI), 8-9.

Buresch, K. (1898). Aus Lydien epigraphisch-geographische Reisefrüchte. *Druck und Verlag von B.G. Teubner*, Leipzig, 161-167.

Çulpan, C. (2002). *Türk Taş Köprüleri*. Ankara.

Dengiz, O. (1943). Uşak Tarihi Yolunda I. *Taşpınar*, 102-103-104, Afyon.

Devellioğlu, F. (2001). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara.

Drew-Bear, T. (1979). The City of Temenothyrai in Phrygia. *Chiron* 9, 275-302, Lev. 7-8.

Erdoğru, M. A. (2001). Onaltıncı Yüzyıl Ortalarında Uşak Şehri. *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu*, 1, İstanbul, 187-200.

Evliya Çelebi, (1993). *Tam Metin Seyahatname*. C. VIII, İstanbul, Üçdal Neşriyat.

Güneş, G. (2001). 1894 Uşak Yangını. *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu*, 1, İstanbul, 275-280.

İnce, K. (2004). *Uşak'ta Türk Mimarisi*. Isparta.

İzmirligil, Ü. (1975). Uşak-Selçikler Tümülüsleri. *T.A.D.*, XXII-1, Ankara.

Le Bas Ph.-Waddington W.H. (1870), *Inscriptions grecques et latines recueilles en Asie Mineur*, No. 713-29.

Sami, Ş. (2012). *Kâmûs-ı Türkî (Latin Harfleriyle)*. İstanbul.

Sayan, Y. (1997). *Uşak Evleri*. Ankara.

Sayan, Y. (2001). Uşak'ta Türk Devri Mimari Anıtları. *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu*, 1, İstanbul, 451-460.

Texier, C. (1339). *Küçük Asya*. II, İstanbul.

Tunç, G. (1978). *Taş Köprülerimiz*. Ankara.

Tümer, H. (1971). *Uşak Tarihi*. İstanbul.

Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri (2007). T.C. Uşak Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, İzmir.

Uysal, A. O. (2006). *Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri*. Ankara.

Uzunçarşılı, İ.H. (1932). *Kütahya Şehri*. İstanbul.

Varinlioğlu, E. (2001). Uşak Müzesindeki Yazıtlar. *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu*, 1, İstanbul, 167-176.

Varlık, M.Ç. (1974). *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*. Ankara.

Yıldırım, M.Z. (2011). Bazı Uşak Çeşmeleri ile İlgili Tespitler. *CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Sempozyum Bildirileri (14-16 Nisan 2011 Uşak)*, II, İzmir, 1313-1334.